

„Vaikne Don“ „Rahva Hääl“

13. 11. 1947

RIIKLIKUS TEATRIS „ESTONIA“

M. Šolohhovi romaan „Vaikne Don“ on üks nõukogude kirjanduse suursaavutusi. Autor jutustab selles erakordse meisterlikkusega inimeste ja maa saatusest, koorib lahti kasakate elu vastuolusid ja neist vastuoludest kujunenud Grigor Melehhovi kahepaiksust, mis viib ausa inimese ebaõigele teele.

Solohhov kirjeldab armastuse ning vihkamise kasakkonda, ehitades kogu oma romaani üles mõtetele, mis katkeb selle epigraafis, milles vana kasakalaulu sõnadega öeldakse, et Don on sogane vaid seepärast, et põhjast teda „külmad lätid uhkavad, keskel... sogab kallid kalakene“.

Vanal ajal pagesid vabadustarmastavad talupojad ja käsust ülestajad mõisnike omavoli käest Doni äärde, kaugemale bojaaridest ja vojevoodidest, nuutide ja malaka'e eest. Siin, avarais ning viljakais steppides, organiseerisid nad oma vabakasakate väe. Siin sooritasid nad rõõvretki Türgimaale ja bojaaride alloodidele. Siin, oheldamatu jõe ääres, rõõvisid nad tsari laevu, „kõditasid“ kaupmehakesi. Siit marsisid Stepan Razini väed tsari loapoiste, bojaaride, vastu, tõstes rahvast üles vabastusvõitlusele.

Razini väe järeltulijad võtsid viljakal pinnal paikse elamisviisi ja

soetasid endile aja jooksul ilusad majapidamised. Aegamisi tugevnes ka klassiline kihistumine. Kasakate jõukale kihile toetudes, teda pististe ning privileegiumidega ära ostes, taltsutas tsaarivõim kasakad aegapidi ja muutis Doni vägede vabadustarmastavad maad reaktsiooni taime-lavaks.

Üheks kasakate taltsutamise viiksiks oli „kasakaau“ traditsioonide toetamine ja arendamine, millest pikkamööda kooriti välja nende demokraatlik, rahvalik sisu ja mille tühi koor aegamisi täitus täiesti vastupidise sisuga: omapärase põimingu kutselise sõjaväe pindumusest, seisusekõrkusest ja kulaklikust haarakust.

Kasakkonna jõukamad kihid, kes omaenda huvides spekulatsioonid „kasakaau“ traditsioonidele, kes halasamatult lämmatasid ning eksploatasid kasakate kehvikkonda ja tingimusteta toetasid reaktsionilist tsaarirežiimi osavõtuga „karistus“ ekspeditsioonidest jne., olid see „kallis kalakene“, kes sogasid vaikes Doni vesi.

Teisest küljest näitab M. Šolohhov ka „külmi lätteid“, mis uhkavad kasakalauludes ülistatud jõe põhjast: tõeliselt rahvademokraatlikke ja vabadustarmastavaid traditsioone, mida on säilitanud kasakate töötavad

kihid ja mida vallandas Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

Grigori Melehhovi tragöödia on rajatud nende kahe suguste traditsioonide kokkupõrkele tema teadvuses. Keeruline vigade tee, „kolmanda tee“ otsimised viivad esialgu revolutsiooniga liitunud Grigori Budjonnõi ratsaväe ridadest revolutsiooni vaenlaste leeri. Olles subjektiivselt rahva poolel, seisab Grigori objektiivselt kõigi oma tegudega kontrrevolutsiooni teenistuses.

Alles aegadega tuleb Grigori teadvusele, et ta pole läinud seda teed, et ta on murdnud truudust oma rahvale, kasakkonna parimaile traditsioonidele, et ta on muutunud võõraks sellele kasakkonnale, kelle huvide kaitsja ta arvas end olevat.

Grigori Melehhovi hukkimise lugu on kasakkonna demokraatlike traditsioonide võidu lugu „kasakaau“ reaktsioniliste, seisuslike traditsioonide üle, „külmade lätete“ võidu lugu „kalli kalakese“ üle.

On loomulik, et kirjanduse parimad teosed innustavad heliloojaid nende ümberjutustamisele muusika keelde. Ooperi „Fausti“, „Eugen Onegni“, „Deemoni“, „Carmeni“, „Othello“ ja paljude teiste libreto on ehitatud suurte kirjanike proosa-, luule- ja draamateoseile. Ent harilikult muutuvad kirjanduslikud teosed ooperi libretos, mis teeb nad

kehvemaks, sageli isegi viib põhi-teema moonutamiseni. Põhiteema edasiandmise asemel jutustatakse edasi teose teise järgu süžeed.

Sellest kurvast saatusest pole pääsnud ka „Vaikne Don“. Libretist on romaani tükeldanud ja kehvemaks muutnud, teinud põhilibretooks Grigori armastuse Aksinja vastu, varjates seega romaani sotsiaalse teema, „kalli kalakese“ ja „külmade lätete“ teema.

Lavastaja G. Tugolessovi ees seis raske ülesanne: edasi anda Šolohhovi romaani teema ooperis, mis andis selleks liiga vähe võimalusi. Ja seepärast peame lavastaja „duellides“ libretisti ning heliloojaga rööbiti võitudega konstateerima kaotusi, rööbiti suurte kordaminekutega üksikuid kahetsemisväärseid märgist möödalaskmisi.

Lavastaja suurim kordaminek seisneb kasakkonna klassilise kihistumise veenvas lahikoorimises, jõukate kasakate seiskunud konservatiivsuse ja reaktsioonilisuse näitamises, antagonismi esiletoomises kula-kuist kasakate ja kehvikulist asukate vahel. Selles suhtes osutusid kordalainuimaiks I ja III pilt. Kasakate pulma esimese pildi on G. Tugolessov lavastanud üpris dünaamiliselt. Igal kooriliikmel on täpne ülesanne. Laval elab kõik, tekivad selgelt joonestatud kujud, eenduvad välkised episoodid. Ja kõigest sellest hõõgub oma traditsioonides tardunud, täissõnnud ning kõrkide peremeeste endaga rahulolu. Head on selles pildis ka A. Ekstoni poolt seatud temperamentsed tantsud.

Kolmandas pildis on staatilisemad koorid, kuid juba nende paigutus laval rõhutab seda ületamatut kuristikku, mis asub kasakate ja „teise küla“ inimeste vahel. Ühe poole kõrk põlgus ja teise poole tumm vihkamine ripuksid nagu õhus, kuni puhkevad kakluseks, mis on lavastatud kaunistigi realistlikult (kui mitte arvestada seda, et kaklejad liiga kergesti üksteist loobivad mitmepuudaste viljakottidega).

Tunduvalt vähem õnnestunud on V ja VI pilt, milles antakse edasi revolutsioonisündmusi. Viendas pildis (vaguni juures) on lavastaja ja lavakujundaja A. Peek rakendanud efektse võtte, mis loob illusiooni liikuvast rongist. Kuid lavastajal pole õnnestunud edasi anda seda marulist liikumist, mis on tekkinud sõjast väsinud sõdurite teadvuses teadandega revolutsiooni algusest. Ei saa pidada kordalainuks ka hullumeelse sõduri stseeni pastoraalset lahendust samas pildis. Vaevalt oluks vaja illustreerida orkestris tekkinud oboe-soolot hullumeelse liigutava mänguga viiespillil.

Kuuenda pildi päästmine on lavastajale osutunud üle jõu käivaks. Tõepoolest, mida saabki lavastaja teha, kui ooperis ei kõla revolutsiooni teemat, kui „kalli kalakese“ võitluse teema „külmade lätetega“ on ooperis asendatud Grigori armastuse, kiivuse ning kättetatumise teemaga? Arvete õiendamine Listnitskiga heliseb ka lavastuses arvete õiendamisenä konkurendiga armastuses. Ja seda heli ei lämmata isegi pikalevenitatud lõpustseen Saškaga,

kes õnnistab „maa, vabaduse, parema saatuse“ eest võitlema minevaid „tublisid poisse“.

Lavastuse kordaminekute hulka tuleb arvata suure osa tegelaste õnnestunud osade täitmist. Siin avaldub lavastaja visa töö, kes on taotlenud kõige täielikumat vokaali ühtesulamist lavalise tegevusega, kujud kõige orgaanilisemat edasiandmist muusikaliste ning lavaliste väljendamisega vahenditega.

Kõige suuremal määral saavutab seda muusikalise ja lavalise väljenduslikkuse sünteesi Eesti NSV teeneline näitleja Olga Lund, kes mängib Aksinja osa. Vaataja ette kerkib tõetruu kuju tahtejõulisest ning emotsionaalsest naisest, kes vapralt võitleb oma õiguse eest õnnele. Eriti sügava mulje jätab O. Lund neljandas pildis (tütre surmastseen), haarates vaatajat tõelise dramatismiga.

Märkimist väärib ka Eesti NSV teeneline näitleja M. Rungi, kes oskab Natalja osas anda õnnetu armastuse ja riivatud enesearmastuse all kannatavat naist.

Kordaläinult debüteeris Mišuki osas H. Otto, kes on „Vanemuisest“ „Estoniasse“ üle tulnud. Tema vahendusel astub Mišuk vaataja ette targa, energilise ning elurõõmsa noormehena, kes teeb teravat vahet hea ja kurja vahel ja kes on valmis võitlema tõe ning õiguse eest. Arusaamatu on vaid, miks režissöör ja kostümeerija (L. Klaus) on Mišuki riietanud lampassidega kasakapiüktesse. Kõige järgi otsustades kuulub Mišuk „teise küla“ poiste hulka. Seda on näha kolmandast pildist ja see

leiab kinnituse selleski, et rindel sõdib Mišuk mitte kasakate väes, vaid jalaväes. Staniitsas (kasakate asulas) aga ei kandnud „teise küla poisid“ kasakamundrit: kõrgid kasakad ei lubanud iialgi sellist „kasakau riivamist“.

Täpse kuju kulaku pojast Mitika Koršunovist andis G. Taleš. Näib aga, et selle kuju muusikaline lahendus helilooja poolt ei anna põhjust tema selliseks allakriipsutatud-groteskseks edasiandmiseks laval, nagu me nüüd esietendusel nägime.

Õnnestunud tulid oma osadega toime O. Raukas (Saška), T. Puks (kindral Listnitski), A. Aasma (Jevgeni), J. Johanson (Pantelei Melehov) ja J. Koppel, kes mängis sel etendusel kolme osa.

Tunduvalt vähemal määral rahuldab Grigori Melehhovi keskse osa täitmine Eesti NSV teenelise näitleja Karl Otsa poolt. Kõige vähem aga tuleb selles süüdistada näitlejat. K. Ots tegi kõik, mis oli tema võimuses, et näidata Grigori kirglikku ning otsest iseloomu, ja see pole tema süü, kui libretist ja helilooja on Grigorist andnud kehva kuju, mis ei anna edasi Solohhovi romaani juhtivat teemat.

Lõpuks tuleb teha etteheitel teatritele selgitava teksti puudumise eest kavalehtedel. See tekst aga olnuks täiesti vajalik meie vaatajale, kellele kasakate elu näib kauge eksootikana, et osata orienteeruda kasakonna keerulises sotsiaalses olukorras, mis on tingitud kasakluse ajaloolise arenemise spetsiifikast.

S. Kulap